

O‘ZBEK VA KOREYS TILLARIDA MINIMAL PREDIKATIV KONSTRUKSIYALAR: MORFOSINTAKTIK VA FUNKSIONAL QIYOSIY TAHLIL

Mirzayeva Durdona Qahramon qizi,
Erkin izlanuvchi

Abstract. Mazkur tadqiqotda o‘zbek va koreys tillaridagi minimal predikativ konstruksiyalar (sodda gaplar)ning morfosintaktik tuzilishi va funksional xususiyatlari qiyosiy-tipologik jihatdan o‘rganildi. Tadqiqotning asosiy maqsadi predikativ markazning grammatik ifodalanishi, so‘z tartibi, argument strukturasining tashkil topishi hamda kommunikativ yuklama jihatidan ikki til tizimidagi umumiylik va tafovutlarni aniqlashdan iborat. Tahlil natijalari har ikki tilning SOV modeliga mansubligini tasdiqladi, biroq shaxs kategoriyasi, nutq darajasi va morfologik markazlashuv darajasi jihatidan sezilarli farqlar mavjudligi aniqlandi.

Kalit so‘zlar: minimal predikativ konstruksiya, sodda gap, argument struktura, agglutinatив til, SOV tartib, pragmatik yuklama, o‘zbek tili, koreys tili.

Kirish. Minimal predikativ konstruksiya til tizimida mustaqil kommunikativ birlik sifatida shakllanadigan eng kichik sintaktik modeldir. An’anaviy grammatikada bu birlik “sodda gap” termini bilan ifodalanadi. Biroq zamonaviy lingvistikada ushbu birlik nafaqat sintaktik, balki semantik va pragmatik omillar bilan ham bog‘liq holda talqin qilinadi.

O‘zbek va koreys tillari genealogik jihatdan turli til oilalariga mansub bo‘lsa-da, ularning morfologik tipi agglutinatив xarakterga ega. Har ikki tilning struktur yadrosi predikat atrofida tashkil topadi va gapning sintaktik markazi fe‘l shakllari orqali ifodalanadi.

Tadqiqotning dolzarbligi shundaki, Sharq tillari sintaksisida predikativlikning tipologik o‘xshashlik va farqlari hali yetarli darajada tizimli o‘rganilmagan. Ayniqsa, o‘zbek va koreys tillarida minimal konstruksiyalarni funksional nuqtai nazardan qiyoslash nazariy va amaliy jihatdan muhimdir.

Tadqiqot savollari:

1. Har ikki tilda minimal predikativ konstruksiya qanday morfosintaktik modelga ega?
2. Argumentlar (ega va to‘ldiruvchi)ning ifodalanish usullari qanday farqlanadi?
3. Predikatning grammatik yuklamasi qanday tashkil topgan?

Metodlar. Tadqiqot quyidagi metodologik asoslarda olib borildi:

Funksional-sintaktik tahlil – predikativ markaz va argumentlar o‘rtasidagi munosabatni aniqlash;

Morfologik segmentatsiya – fe‘l shakllarini morfemalarga ajratish;

Qiyosiy-tipologik metod – o‘xshash va farqli struktur modellarni aniqlash;

Koreys tilida so‘roq shakli nutq darajasiga qarab o‘zgaradi, o‘zbek tilida esa asosan yuklama va intonatsiya vositasida ifodalanadi.

5. Buyruq konstruksiyalari

O‘zbek tilida buyruq shakli fe‘lning imperativ shakli orqali beriladi:

Keling.

Koreys tilida esa hurmat darajasi grammatik tizimga integratsiyalashgan:

오세요 (keling – hurmat bilan)

와라 (kel – oddiy shakl)

Tahlil. Tahlil natijalari quyidagi umumlashmalarni ko‘rsatdi:

1. Har ikki til sintaktik jihatdan predikat markazli tizimga ega.
2. Argument struktura qat’iy SOV modeliga asoslanadi.
3. Morfologik bog‘lanish vositalari agglutinatив xarakterda.

Biroq: O‘zbek tilida shaxs-son kategoriyasi sintaktik markazning asosiy komponentidir. Koreys tilida esa nutq darajasi va ijtimoiy munosabat grammatik tizimning ajralmas qismidir. Koreys tili pragmatik jihatdan differensiallashgan fe‘l paradigmasiga ega. Bu farqlar tilning kommunikativ madaniyati va tarixiy taraqqiyotiga bog‘liq.

Xulosa. Mazkur tadqiqot o‘zbek va koreys tillarida minimal predikativ konstruksiyalarni qiyosiy-tipologik hamda funksional-sintaktik nuqtai nazardan tahlil qilish orqali bir nechta muhim ilmiy xulosalarni shakllantirish imkonini berdi. Birinchidan, har ikki tilning sintaktik yadrosi predikat markazli tuzilishga ega ekani tasdiqlandi. SOV modeli struktur asos sifatida barqaror bo‘lib, argumentlarning predikatdan oldin joylashuvi ikki til uchun ham tipologik umumiylikni ta’minlaydi. Bu holat agglutinatив tillarga xos sintaktik iqtisod va morfologik aniqlik tamoyili bilan izohlanadi. Ikkinchidan, predikativlikning grammatik ifodalanishi jihatidan muhim tafovut aniqlandi. O‘zbek tilida shaxs-son kategoriyasi kesim tarkibida majburiy grammatik ko‘rsatkich sifatida namoyon bo‘ladi va predikativ markazning morfologik zichligini oshiradi. Koreys tilida esa shaxs kategoriyasi morfologik jihatdan ifodalanmaydi, biroq nutq darajasi (rasmiylik, hurmat shakllari) grammatik tizimning ajralmas komponentiga aylangan. Demak, o‘zbek tilida morfologik shaxs markaziy rol o‘ynasa, koreys tilida ijtimoiy-pragmatik parametrlar ustuvor hisoblanadi. Uchinchidan, ellipsis hodisasi har ikki til uchun xos universal sintaktik mexanizm sifatida namoyon bo‘ldi. Eganing tushirilishi predikat orqali semantik jihatdan tiklanadi, bu esa predikativ markazning axborot yukini oshiradi. Bunday iqtisodiy struktura nutq jarayonida tezkorlik va ixchamlikni ta’minlaydi.

To'rtinchidan, so'roq va buyruq konstruksiyalarida koreys tilida morfologik differensiallashuv kuchliroq ekani kuzatildi. Buyruq va murojaat shakllarida hurmat kategoriyasining grammatiklashuvi koreys tilining ijtimoiy-struktural xususiyatini ko'rsatadi. O'zbek tilida esa bu farqlanish ko'proq leksik va kontekstual vositalar orqali amalga oshiriladi. Umumlashtirib aytganda, o'zbek va koreys tillari o'rtasida struktur-tipologik yaqinlik mavjud bo'lsa-da, predikativlikning ichki mexanizmi va kommunikativ yuklama tashkilida sezilarli farqlar kuzatiladi. Bu farqlar genealogik emas, balki funksional-pragmatik omillar bilan bog'liq ekanligi aniqlanadi. Tadqiqot natijalari kontrastiv sintaksis, tarjima nazariyasi, sharq tillari tipologiyasi va ikkinchi til sifatida o'qitish metodikasi uchun nazariy asos bo'lib xizmat qilishi mumkin. Kelgusida korpus lingvistikasi asosida kvantitativ tahlil o'tkazish, shuningdek, murakkab gap konstruksiyalarini qiyosiy o'rganish mazkur yo'nalishning mantiqiy davomi bo'ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Shibatani, M. (1990). *The Languages of Japan*. Cambridge: Cambridge University Press.
2. Bybee, J. (2010). *Language, Usage and Cognition*. Cambridge: Cambridge University Press.
3. Payne, T. E. (2011). *Understanding English Grammar: A Linguistic Introduction*. Cambridge: Cambridge University Press.
4. Dixon, R. M. W. (2010). *Basic Linguistic Theory. Vol. 2: Grammatical Topics*. Oxford: Oxford University Press.
5. Lee, I., & Ramsey, S. R. (2000). *The Korean Language*. Albany: State University of New York Press.